

I grenseland. Historien om Frode Berg og livet på innsiden av norsk etterretning og russiske fengsler

Morten Jentoft

Oslo: Gyldendal

360 sider. ISBN: 9788205539389

Omtalt av **Jardar Østbø** [førsteamanuensis, Institutt for forsvarsstudier, Forsvarets høgskole, Oslo, jaostbo@mil.no]

Etterretningsarbeid er beskrevet og romantisert i utallige filmer og bøker, både oppdiktede og dokumentariske. Den trolig best skrevne dokumentariske spionhistorien som finnes, er Ben MacIntyres fantastiske *Spion og forræder*, som beskriver den sovjetiske dobbeltagenten Oleg Gordievskijs nervepirrende oppdrag og dramatiske flukt til Storbritannia i 1985. Men der Gordievskij ble framstilt som en helt og en prinsippfast gentleman dedikert til å felle et regime han mente var inhumant, viderebringer Morten Jentofts *I grenseland* Frode Bergs framstilling av seg selv som et offer for en manipulerende hjemlig etterretningstjeneste.

Boka byr tidvis på detaljerte beskrivelser, fine anekdoter og interessante historiske opplysninger. Forfatteren gir liv til steder, hendelser, personer – til og med det russiske «hverdagsbyråkratiet». Imidlertid er det vanskelig å si seg enig i forlagets beskrivelse av boka som «en eksplosiv thriller fra virkeligheten». Dette er først og fremst en dokumentarisk skildring av den grå og traurige, men likevel uforutsigbare hverdagen for en utenlandsk innsatt i et russisk fengsel, hvor tilsynelatende latterlig enkle praktiske utfordringer blir helt uoverstigelige. For eksempel får ikke Berg tilgang til sin innkjøpte vifte, da gulvmodeller viser seg å være forbudt, og av ukjente årsaker må han i månedsvis gå rundt med to høyresandaler. Verre er det at Berg lever i konstant uvisshet om utviklingen i straffesaken, og at møter med advokat og ambassade, eller kontakt med de nærmeste, ofte utsettes av administrative årsaker. Den svært lite russiskkyndige nordmannen får lite med seg og kan ingenting gjøre.

I grenseland har ifølge forfatteren blitt til i tett samarbeid med Frode Berg, og gjengir både åpenhjertige dagboksnotater og varme, rørende brev fra hans kone. Berg er ikke redd for å blottlegge seg, enten det gjelder indre uro, hat mot de som sendte ham på oppdrag, eller fengselsrelaterte fysiske plager. Flere ganger fører disse beskrivelsene inn i intimitetstyraniet – det er virkelig tvilsomt hvor mange som har interesse av å lese detaljert om Bergs og cellekameratenes tarmgass og avføring.

Ingen misunner Berg det han har vært gjennom, og hans bitterhet mot oppdragsgiverne er forståelig der han sitter på ni kvadratmeter og slurper den evinnelige kålsuppa med selskap av en ustabil medfange og tusen mygg. Men i stedet for å framstille seg selv som – om ikke en helt, men i alle fall en som har gjort en innsats for sitt land – har han altså inntatt offerrollen. Berg er angivelig et offer for press og manipulasjon, og ante ingenting om hva han hadde gitt seg ut på. Kanskje mer enn et trekk ved Frode Berg, er dette et tegn i tiden – stakkars den som ikke er et offer. Det er derfor merkelig at forlaget i undertittelen likevel hevder at dette er en historie om «livet på innsiden av norsk etterretning».

Nesten to år, et tosifret millionbeløp, et uant antall arbeidstimer og nær et halvt tonn matforsendelser etter arrestasjonen er det i det store og hele lite som tyder på at UD kunne handlet særlig annerledes. Argumentet om at Frode Berg var vant til å gjøre som han ble fortalt og derfor ikke stilte kritiske spørsmål om oppdragene, er dessverre ikke helt troverdig. «Jørgen», som ga Berg instruksjonene om oppdragene, beskrives som en middelaldrende akademiker. At Berg skulle anse denne som i posisjon til å gi ham, en erfaren offiser, en «ordre», framstår som noe merkelig. Og hans militære bakgrunn, fartstid som grenseinspektør og flere tiårs erfaring med norsk-russiske relasjoner kan like godt brukes mot ham i så henseende, idet han burde forstå hva slags risiko slike oppdrag kunne medføre. Slik det er framstilt i boka, utførte Berg de konspiratoriske kuréoppdragene til punkt og prikke, med dekkhistorie, gummihansker, avklipte konvolutthjørner og minnekort med skjult informasjon. Og i siste kapittel påpeker forfatteren flere ganger at Bergs oppførsel og hemmelighold (med det uforståelige unntaket han ved én anledning gjorde for en journalist) tydet på at han var, eller burde være, innforstått med risikoen.

På den annen side er det enhver etterretningstjenestes oppdrag å drive fordekt aktivitet og manipulere mennesker for å få tak i viktig informasjon. En «operatør» kan lyve, smigre, betale eller true motparten. Problemet, vil mange trolig hevde, er når manipulasjonen retter seg mot ens landsmenn. Slikt etterretningsarbeid kan være vanskelig å rettferdiggjøre i åpne samfunn generelt, men kanskje spesielt i små grensesamfunn som Kirkenes. E-tjenesten er en viktig lokal arbeidsgiver, samtidig som forholdet til russerne er et ganske annet i den tospråklige skiltede Storgata enn i UDs marmorbelagte korridorer i Oslo. En del ansatte i E-tjenesten i nord opplever trolig hverdagsdilemmaer. Motsatt har flere kirkenesværingene klaget over pågående oppførsel fra enkelte representanter for de hemmelige tjenestene. Berg havnet i en slik skvis, mellom sin plass i lokalsamfunnet og folk-til-folk-samarbeidet på den ene siden og sin rolle på fordekte oppdrag for norske myndigheter på den andre. Muligens kan offerrollen han inntok, ha noe med dette å gjøre – en frykt for å bli regnet som en av «dem».

Det nye i denne boka er hovedpersonens opplevelser, som selvfølgelig er en viktig del av historien. Men leseren sitter igjen med mange spørsmål som verken forfatteren eller hovedpersonen har anledning til å besvare. Hvorfor i all verden brukte E-tjenesten en høyprofilert (tidligere) tjenestemann, som med 100 % sikkerhet ville

ha en mappe hos russiske E-tjenester, til slike sensitive oppdrag? Dekkhistorien til den siste, fatale turen, altså at han skulle til Moskva på julehandel et par dager, var heller tvilsom. Tyder det høye risikonivået på at dette var del av en ekstraordinært viktig operasjon? Eller var risikoen undervurdert, selv av E-tjenesten? Disse spørsmålene, som E-tjenesten selvfølgelig ikke kan besvare, gjør at det bortsett fra Frode Berg selv er E-tjenesten som sitter igjen med svarteper. Ikke bare viste en viktig og tilsynelatende lovende aksjon seg å være fullstendig mislykket, men tjenestens profesjonelle omdømme har trolig fått seg en solid knekk. I mellomtiden fortsetter Russland og Norge å spionere på hverandre – business as usual.